

Iskat, devir ve ibadet borçları

Diyarbakır'dan Hacı İbrahim Bey: “Ölenin ardından ıskat ve devir adı altında bir para çevriliyor ve böylece ibadet borçlarının düşürüldüğü varsayılıyor. Para kişiye ‘al kabul et!’ diye veriliyor; alan kişi de ‘aldım, hibe ettim’ diyerek parayı alıyor ve geri veriyor; bu böyle defalarca yapılıyor. Bu nedir? Ölüye fayda sağlar mı? İbadet borçları düşürülmüş olur mu?”

Bu işlem, fart-ı şefkat sahibi (ümmete yoğun şefkatli) bir kısım eski ulemanın, ümmetin ibadet ihmallerine karşı bulduğu bir çeşit “borç ibadetleri düşürme ve bağışlatma” merasiminden başka bir şey değildir. Olay, kimi ibadetler için Kur’ân’ın öngördüğü fidyе (mâlî bedel) ödeme gerçeğine dayandırılmak istenmiş; bu açıdan iyi niyetle başlatılmış; fakat zamanla gerçeği anlaşılmayarak içi boş bir törene dönüştürülmüştür. Amelleri, niyetleri ve Allah’ın af gerçeğini doğru anlamak şartıyla; günümüz itibarıyla bu boş töreni sürdürmenin hiçbir gerekliliği kalmamıştır. Nitekim bir defa, âyet ve hadislerde ıskat ve devir diye bir şey yoktur. Var olan şey, fidyedir. Onun da esası ve şartları vardır: Şöyle ki:

Ölen kişinin zimmetinde olası iki türlü hak vardır: 1-Kul hakkı, 2-Allah hakkı. Ölenin zimmetindeki kul hakkı, yani insanlara olan borçları, bıraktığı maldan, öncelikle ve gerçek şekilde ödenir.

Sonra ödeme sırası, vasiyet etmişse Allah hakkına gelir. Vasiyet etmemişse, Allah hakkını ödemek vârislerin üzerine vacip değildir. Dilerlerse öderler. Bir kişinin; öldükten sonra Allah hakkının ödenmesi için vasiyet edebileceği en fazla tutar, bıraktığı malın üçte biridir. Daha fazla bir tutarı vasiyet edemez; vârislerini maldan ve mirastan mahrum bırakamaz.

Allah hakkı, kişinin üzerine farz olduğu halde zamanında yapmadığı için zimmetinde kalan namaz, oruç, zekât, hac, yemin, kurban ve kefaretlerden ibarettir. Bu da iki guruptur:

1-Âyetin ve hadisin, malî bedel ile ödenmesine imkân verdiği Allah hakkı. Bunlar: Zekât borcu, hac borcu, yemin borcu ve hastalık nedeniyle tutulamayan oruç borcudur.

2-Para ile ödeme imkânı bulunmayan Allah hakkı. Namaz borçları ile ihmal sonucu tutulamayan oruç borçlarıdır.

Kişi vasiyet etmişse, bu haklardan birinci grupta olanlar terekesinin üçte biriyle ödenir. İkinci grupta olanlara gelince; bunlar için fidye ödenebileceği hakkında âyet ve hadis olmadığından, kişinin; namaz borcu ile ihmale dayanan oruç borçları için her hangi bir ödeme yapılmasına gerek yoktur. Bunlar için, Allah'ın affını ummaktan başka çare de yoktur.

Vasiyet etmesi halinde, parası da olması şartıyla; ölen kimsenin zekât borcu varsa eksiksiz ödenir, hac borcu varsa vekâleten gidilir veya gönderilir, yemin borcu varsa, her bozduğu yemin için on fakire fidye verilir, hastalık nedeniyle tutamadığı oruç borcu varsa her günü için hesaplanarak fidye verilir.

Ölünün; her hangi bir biçimde Allah adına yemin etmiş ve yeminini bozmuş olması ihtimali varsa, her bozduğu yemin için on fakire fidye vermesi önemli bir Allah hakkıdır. Fakat yeminli konuşan birisi değilse, büyük ihtimal böyle bir haktan da söz edilmez. Bununla beraber tüm hayatı nazara alındığında, ihtimal ki bilinmeyen günlerde yemin etmiş ve yeminini bozmuş olabilir düşüncesiyle, eğer mümkünse, bunun için verilebildiği kadar fakirlere fidye verilebilir. Bunun için de imkânları çerçevesinde vârisleri yardımcı olmalıdırlar. Fakat namaz borcu ve ihmale dayalı oruç borçları için din-i mübinde fidye yoktur. Bu borçlar kul ile Rabb'i arasında bir sırdır. Rabb-i Rahîm dilerse affeder, dilerse hesap sorar; onu biz bilemeyiz. Bizim duâmız hiç şüphesiz affetmesi yönündedir. Bunun için ölen kişi hakkında ancak mağfiret isteriz. Mağfiret talebinin Kur'ân'da da, hadislerde de yeri vardır.

Ölünün parası varsa ıskat ve devir hiçbir fidyenin yerini tutmaz; fidyeler gerçek parayla ödenir. Ölünün parasının olmaması durumunda ise, ıskat ve devire gerek kalmadan tüm ödeme yükümlülükleri otomatikman düşer. Yani her iki halde de ıskat ve devire ihtiyaç yoktur. Ödemeler için, ölünün bıraktığı malın üçte biri kullanılır. Malın üçte biri yeterli olmadığında vârislerin rızaları çerçevesinde malın geri kalanından eksiği tamamlanabilir. Fakat vârisleri razı olmazlarsa, bu ödemeler için üçte birden fazla mal kullanılmaz. Geri kalanı Allah'ın affına havale edilir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur ki: Tüm bu ödemeler gerçek ödemelerdir. Gerçek ödeme yapılmayacaksa, varislerin mali durumu buna elverişli

değilse, “Aldım hibe ettim” yollu yalancı ödemeleri dine sokmak doğru değildir. Bunun yerine, doğrudan Allah’tan af beklenilmesi daha hayırlı, daha asil ve daha sahih bir davranıştır. Netice olarak: Ölünün bıraktığı malın üçte birinin,-az da olsa-böyle bilinen-bilinmeyen fidyelerden doğan manevî borçları için fakirlere sadaka olarak verilmesi, ölünün Allah hakkını ödemeye inşallah kifayet eder. Ölünün malı yoksa ölü için verilebildiği kadar sadaka verilerek, onu Allah’ın mağfiretine havale etmek, ıskat ve devir gibi tezgâhtan çok, ama çok daha evlâdır.